

PAGINA 4

‘Leidinggevend hebben ook een pastorale rol’

PAGINA 5

‘Vroeger hingen we witte lakens voor de ramen’

PAGINA 8

‘Graan groeit, maar onkruid ook’

VERDER: Allerzielenliturgie streelt de zintuigen ■ Jeugd doet mee in Schilderswijk ■ Kerststallen zoeken nieuw onderkomen ■ Bezongen rechten van het kind

Zorg over kinderen met ‘een rugzakje’

Wie niet in een mal past, krijgt een label

Onze tolerantie voor verschillen tussen mensen lijkt alsmaar kleiner te worden. Dat signaleren bezorgde onderwijzers en pedagogen. Steeds meer gedragingen bestempelen we als afwijkend en het aantal kinderen dat een ziektestempel krijgt, neemt toe. Zo geven we ze de boodschap niet goed genoeg te zijn.

Columbus smijt de deur van mijn leslokaal achter zich dicht. Als docent op een middelbare school heb ik vandaag mijn wekelijkse mentoruur: ik praat bij met leerlingen die het moeilijk hebben. ‘Fuck dit, mevrouw!’ Met trillende handen en stem gooit de jongen het doosje oxyodon op mijn bureau. ‘Denken jullie volwassenen mij gek te kunnen maken?!’ In zijn

Hoop is dat ding met veertjes

ogen zie ik een vulkaan op uitbarsten. ‘Eerst was ik depressief, dan bipolair en sinds gisteren schizoaffectief. En jullie willen mijn pijn stillen met dit vergif, dat mij misselijk, duizelig en verslaafd maakt? U wilt vast weten waarom ik vaak afwezig ben. Ik ben hersendood, mevrouw. Waarom behandelen jullie jongeren zo?!’

Het lijkt of ik ieder jaar meer leerlingen als Columbus tegenkom. Zijn vraag houdt mij bezig, want als puber kreeg ik ook de nodige diagnoses:

autismespectrum, Asperger en tot slot hoogbegaafd. Aanvankelijk gaven die etikettes troost. Ik wist waarom ik afweek, waarom ik mij stoorde aan de wereld. Ook kon ik daarmee verklaren waarom ik worstelde met de regie van mijn ouders: ik was ziek, wist dus niet wat goed voor me was. Mijn ouders, die hun scheiding voor de rechter uitvochten, hoopten dat ik hun verbrijzelde idealen zou waarmaken.

Die labeltjes boden bovendien bescherming. Wilde ik spijbelen, dan kon ik me erachter verstoppen. Dan dook ik in bed, waar ik – in foetushouding – de geborgenheid en warmte zocht waarmee mijn ouders me ooit verwekt hadden. Net als Columbus overigens.

Maar etikettes gaan je op den duur tegenstaan. Gisteren vertelde leerling Minka mij: ‘Ik mag niet meer paardrijden, ben van Ramona gevallen. Mijn moeder denkt vanwege ADHD.’ Ze huilde, ze was een label geworden.

374 stoornissen

Gelukkig behandelen lang niet alle ouders hun kinderen als slachtoffer of mislukking. En als je kind een zware vorm van autisme heeft, dan wil én moet je het natuurlijk met de beste medicijnen of therapieën helpen.

Toch lijken wij als samenleving mee te gaan in de medische trend om steeds meer gedragingen als ‘afwijking’ te kwalificeren en met (vaak kwalijke)

medicijnen te genezen. Uitgaande van de DSM-5, een wereldwijd gebruikt handboek met 374 psychische stoornissen, is binnenkort een kwart van de Nederlandse kinderen abnormaal. Iemand abnormaal vinden: dat vind ik zorgelijk.

‘Eerst depressief, toen bipolair, nu schizoaffectief’

De misschien wel gezaghebbendste Nederlandse deskundige op dit gebied deelt mijn zorg. Micha de Winter, emeritus hoogleraar pedagogiek, adviseert

de overheid over jeugd- en gezinsbeleid en opvoedingsvraagstukken. Hij zegt: ‘In het basisonderwijs noemen we 7% van de leerlingen dyslectisch, in het beroepsonderwijs 15%. Het aantal kinderen dat medicijnen kreeg tegen bijvoorbeeld ADHD, is de afgelopen vijf jaar vervijfvoudigd! De boodschap aan duizenden jongeren is: jullie voldoen niet aan de norm. Onze tolerantie voor verschillen tussen mensen wordt steeds kleiner. Pas je niet in een mal, dan krijg je een label. Dat maakt de meesten doodongelukkig. Mensen willen geen buitenbeentje zijn, maar gewaardeerd worden om hun eigenheid.’

Lees verder op pagina 2

COLUMN

KERK IN LOCKDOWN

Soms vraag ik het mij weleens af. Stel dat ik een jaar geleden alvast een ‘sneak preview’ van het kerkelijk leven in 2020 had mogen zien. Dat ik foto’s onder ogen had gekregen van websites die melden dat de kerkdienst vol is, en er met een wachtlijst wordt gewerkt. Dat ik plaatjes had gezien van streamteams en camera’s, waardoor je digitaal de kerkdienst kunt volgen. Dat ik alvast filmpjes en kijkersaantallen van online kerkdiensten had kunnen checken. Alleen de ondertiteling ontbrak. Het verhaal achter de beelden kwam ik niet te weten. Ik zou niet weten wat de aanleiding was van de foto’s. In de ‘sneak preview’ ontbrak elke verwijzing naar een pandemie of naar corona. Wat zou ik dan hebben gedacht? Niet gehinderd door de feiten, denk ik dat de beelden een grote glimlach op mijn gezicht zouden hebben getoerd. ‘Mondkapjes met kerklogo, wat een leuk idee.’ Ik vermoed dat mijn eerste ongemene reactie zou zijn geweest: ‘Krijg nou wat, de kerken komen onder hun steen vandaan. Eindelijk nemen we de kerkverlating serieus. Als Mozes niet meer naar de berg komt, dan komt de berg wel naar Mozes.’ Ik had nog geen weet gehad van corona. Ik had gedacht dat kerken dit deden vanwege de kerkverlating.

Opnames van de mis in de Jacobuskerk (Parksstraat).

Ik zat er natuurlijk helemaal naast. Het verhaal achter de foto’s van het kerkelijk leven in 2020 is helaas anders. Achter de vernieuwingslag die kerken nu maken, gaan ook verhalen schuil van gemis en eenzaamheid. Hoe gaan we straks Kerst

Naar de Kloosterkerk (Lange Voorhout) met een mondkapje.

vieren? Eerlijk is eerlijk, niet kerkverlating maar een pandemie opende de kerkelijke online vensters. Toch hoop ik stiekem dat kerken de creativiteit van 2020 niet loslaten als deze pandemie verleden tijd is. Die beelden van nu zijn weliswaar

uit nood geboren. Toch is elke geboorte een nieuw begin dat ik koester.

TOM MIKKERS, REDACTEUR EN VRIJZINNIG PREDIKANT IN WASSENAAR.

‘We zullen je nooit vergeten’

Op de halte van lijn 3 troostte mij de hemel niet

Het leven is eindig en kwetsbaar, ook al worden we daar liever niet mee geconfronteerd. ‘Gedenk te sterven’: waar hoor of lees je dat tegenwoordig nog?

Juni 2005. De tram rijdt zoals altijd richting Duindorp door de Goudenregenstraat. Er staan mensen op de halte. Ik ook. Twee weken geleden werd ik weduwnaar en nu pas merk ik weer iets op van de wereld ‘buiten’. De wereld draait door, maar ik sta stil. Ik erger mij aan twee pubers die elkaar uit evenwicht proberen te duwen. Wat doe ik hier eigenlijk? ‘Je moet verder’, zeiden sommigen. Anderen: ‘Je kunt altijd bellen.’ Ook voor je omgeving is het lastig, geconfronteerd te worden met de dood. In onze cultuur zijn veel taboes opgeruimd, maar de dood is niet van gisteren. Ballonnen bij het graf, een brassband vóór de stoet, ‘we zullen je nooit vergeten’, het is voor even.

Wat blijft is stilte en gemis. En het besef dat we zelf de dans ontsprongen zijn. Een begrafenis als ‘een vermaning’, zoals vroegere generaties zeiden. ‘Gedenk te sterven’, je leest het soms nog op een grafsteen. Wat blijft? Maar in de kerk geloven we toch in het eeuwige leven? Ja, zelfs buiten de kerk hoopt menigeen op een ‘hemel’. Eeuwig een biertje drinken met André Hazes, moeder weer terugzien, herenigd worden met je partner, licht aan het eind van een tunnel. Maar ‘eeuwig leven’ is in het evangelie iets anders dan onze wensdromen voor later. ‘Wat geen oog heeft gezien, geen oor heeft gehoord’, schrijft de apostel Paulus. Op de halte van lijn 3 troostte mij de hemel niet en nog steeds kan ik mij er weinig bij voorstellen.

Toen de kerk in de Middeleeuwen alle kaarten zette op het hiernamaals – hemel of hel! – was de dood een dagelijkse metgezel. Slechte hygiëne, besmettelijke ziekten, oorlogsgeweld. Uit pastorale motieven verschenen er ‘handleidingen’ over stervenskunst – ‘ars moriendi’. De centrale vraag was: wat blijft? Waar blijft de ziel? In deze coronatijden komt die vraag in alle hevigheid terug. Je kunt zomaar besmet

raken. Vandaag een berg beklommen, een week later op de intensive care. Vreemd dat daar een pandemie voor nodig is, want die kwetsbaarheid – en eindigheid – vergezelt ons vanaf onze geboorte. Maar die kwetsbaarheid is ook ons menselijk kapitaal! Kijk eens hoe voorzichtig oma de pasgeboren

‘Eeuwig bier drinken met André Hazes’

kleindochter in de armen neemt: in beider zwakheid glanst tederheid. Hoe respectvol wassen verpleegkundigen een patiënt. Ouders horen het beginnend gehuil van hun baby in de nacht. Zeventig tot tachtig jaar is een mensenleven, staat er in de Psalmen.

Lévenstijd, tijd om te klooiën op de tramhalte, een vak te leren, de tuin te doen of een ‘bakkie te doen’ op de kofieochter. Modellen lijmen, helpen bij de voedselbank. Alles wat ons kwetsbare bestaan glans geeft. Dát blijft. Komt terug als een zoete herinnering, wordt doorverteld door wie met je meeliepen. De vraag is niet hoe en of we doodgaan. Straks zijn we, zoals ze in Twente zeggen, uit de tijd. Maar het leven zelf is genadetijd: mensen aan elkaar gegeven in een dans van loslaten en aantrekken. Eeuwig leven is overwonnen angst. Met een oud lied: ‘Rust mijn ziel!’ In onze kwetsbaarheid, zo zingen en geloven we in de kerk, draagt ons de Eeuwige. Dat blijft.

ROB VAN ESSEN

Rugzakje

Vervolg van pagina 1

Dat laatste kan ik illustreren. Op een ouderavond vorig jaar vertelden Luuks ouders me trots dat hun zoon ‘juist vanwege zijn autisme’ met zijn diploma (‘Sorry voor de zesjes’) aan de slag kon bij een ICT-bedrijf, ‘omdat hij goed kan focussen op getallen en algoritmen’. Het bedrijf had bijna alleen maar ‘autisten’ in dienst. Een

‘Het aantal kinderen met ADHD-medicatie is vervijfvoudigd’

topsalaris, auto van de zaak, nieuwe liefde: zijn leven was ‘volmaakt’, zeiden ze. Maar Luuk dacht daar anders over; hij verhing zich. *Lieve pap en mam, schreef hij ten afscheid, als je alles hebt maar toch ongelukkig bent en dat bot afreageert, ben je het leven niet waard.* Luuk: ik zal me hem herinneren als die vrolijke verzorger in de diereintuin, waar hij zo graag werkte.

Indoctrinatie

‘It takes a village to raise a child’, zegt mijn schooldirecteur wanneer we praten over leerlingen als Columbus,

Minka en Luuk. ‘Een kind wordt gelukkig als het in zijn dromen ondersteund wordt door ouders, docenten en andere opvoeders. Maar dat gebeurt vaak niet. Toen we Columbus’ ouders vertelden dat hij door de tekenlessen opleefde en we hun adviseerden om hem voor de kunstopleiding in te schrijven, beschuldigden zij ons van indoctrinatie. Zijn we zelf niet geïnctrineerd? Kunnen we nog wel kritisch nadenken over het soort burgers dat wij, ook met het onderwijs, willen vormen?’

Het idee dat je kinderen moet leren om voor hun eigen idealen en belangen te strijden, om ze een positief perspectief te bieden, is volgens pedagoog De Winter totaal afwezig in onze huidige westerse opvoedingsidealen. Soms hebben jongeren die boos zijn of zich niet volgens het boekje gedragen, heel goede redenen om kwaad te zijn, bijvoorbeeld omdat hun dromen naar de prullenbak verwezen worden.

Wijsjes zonder woorden

Bij het vak tekenen gaf mijn collega een les over hoop. Ze vroeg de klas: ‘Wat is hoop? Het woord heeft bij schilders, schrijvers en musici altijd al tot de verbeelding gesproken. Mijn opdracht is: verbeeld zelf iets hoopgevends.’ Terug naar Columbus. Hij is bij mij

aan tafel geschoven, het pakje oxycodon ligt tussen ons in. De storm is gaan liggen, er is een traan gevallen en stilte. Ik hervat het gesprek: ‘Stel nou dat je een wens mocht waarmaken. Waar hoop je op?’

Columbus pakt het doosje oxycodon beet, scheurt er stukjes vanaf, gooit ze op. En terwijl hij sliertje na sliertje naar beneden laat dwarrelen, zegt hij:

*Hoop is dat ding met veertjes
Dat neerstrijkt in de ziel
Er wijsjes zonder woorden zingt
En nooit valt hij er stil
Hoe hard de wind ook waaien zal
Hoe hevig ook de storm
Hij die zovelen warmte biedt
Dat vogeltje houdt vol.*

‘Het is van de Amerikaanse dichteres Emily Dickinson, de vertaling is van Ans Bouter’, zegt hij met fonkelende ogen.

In het tekenlokaal hangt een prachtig schilderij van een duif: een mozaïek van tientallen papiersliertjes. Het vogeltje kijkt vanuit een kleurrijke regenboog neer op een grijze mist van eurotekens. Ondertekend: Columbus.

MEDIEN DE MOOI

advertentie

Algemeen Maatschappelijk Werk Cardia Bij vragen of problemen waar u zelf niet uitkomt

T 070 - 8008 348
Meer info www.cardia.nl/welzijn/maatschappelijk-werk

Schilderswijkers aan het woord

‘Een relaxte plek met soms stevige spanningen: dat is typisch onze wijk’

Bij incidenten in de Schilderswijk ligt de wijk meteen onder een vergrootglas, terwijl er ook zoveel mooie dingen gebeuren: ‘De wereld is niet zo zwart-wit.’

De sfeer is ontspannen in buurthuis Samson, de baklava staat op tafel en de thee is ingeschonken. De mannen aan tafel kennen elkaar goed en werken al jarenlang samen om de sfeer en omgang tussen Schilderswijkers te helpen verbeteren. Het zijn Yassine Abarkane – jongerenwerker bij het Stagehuis, Peter de Zwaan – manager Jeugd bij Stichting Jeugdwerk in buurthuis Samson, Mohammed El Arrag – hoofdinspecteur van politie met ‘cultuur en verbinding’ in zijn portefeuille en Itai Cohn – initiatiefnemer van de Schilderswijk

‘Regen in het Midden-Oosten geeft hier druppels’

Bewonerstours en maatschappelijk betrokken wijkbewoner. We praten vandaag over het positieve effect van verbinding en samenwerking op de bewoners van een wijk die cultureel zo divers is.

Gemoedelijk

De Schilderswijk heeft een negatieve reputatie en dat vinden de aanwezigen niet altijd terecht. Dat bewoners zich meer op elkaar betrokken voelen, noemt El Arrag de echte kracht van deze wijk. ‘We investeren in elkaars initiatieven. Niet alleen hier aan tafel, er is ook contact met de Schilderswijk Moeders, de buurtvaders en met de meer dan driehonderd buurtpreventied medewerkers.’ Hij noemt het succes van de Schilderswijk Moeders, die in 2019 circa vijfhonderd keer in actie zijn gekomen, bijvoorbeeld door geïsoleerde vrouwen te benaderen die de Nederlandse taal niet spraken. Zij boden hulp om contact op te nemen met de gemeente, woningbouwvereniging of politie. Deze moeders bereiken op een laagdrempelige manier andere vrouwen en bouwen vertrouwen op. Abarkane noemt de wijk fantastisch, met in het algemeen een relaxte, gastvrije sfeer. ‘Iedereen is hier welkom, omdat de wijk zo divers is. Het maakt niet uit of je geel, oranje, rood of bruin bent, je bent een onderdeel van de wijk. Maar op het moment dat het gespannen wordt, dan is het heftig. Dat is typerend.’

De Zwaan vult aan: ‘We zijn een wijk met zoveel culturen en religies. De hele wereld staat in brand en als je dan ziet hoe gemoedelijk we hier meestal met elkaar leven. Hoe mooi is het dat hier tijdens de ramadan iedereen met schalen eten bij de burens aanbelt.’

De Schilderswijk: 36.000 inwoners van 132 nationaliteiten op anderhalve bij één kilometer. FOTOGRAAF: JOLLY VAN DER VELDEN

‘Het zijn in deze wijk vooral doeners’, zegt Cohn. ‘Je kunt je onderscheiden door je in te zetten. Dat zie je bijvoorbeeld in de buurtcentra aan de hoeveelheid betrokken vrijwilligers. Mensen vinden elkaar in het doen en dat is taal- en cultuuroverschrijdend.’ Hij noemt de wijk een voorbeeldwijk van hoe het ook kan.

Abarkane: ‘Het is zo vervelend dat elke keer als er een incident is, iedereen er weer wat van vindt. Terwijl we ook gewoon tijd nodig hebben om stappen te zetten om er sterker uit te komen. We hebben een goed netwerk opgebouwd en het voordeel daarvan is dat de lijnen kort zijn. We maken gemakkelijk contact met elkaar, leren van elkaar, maar het is nooit af, de wereld is niet zo zwart-wit. Ook jongens die goed gedrag laten zien, kunnen toch opeens weer bij een vechtpartij betrokken zijn.’

Wasstraat

De politie heeft samen met wijkwelzijnsorganisaties, religieuze instellingen, scholen, ondernemers en de gemeente verschillende programma’s en projecten ontwikkeld om de verbinding met en tussen de wijkbewoners te verstevigen. Er is een project *Wijk*, waarbij politiemensen en jongeren

elkaar gedurende een jaar eenmaal per maand ontmoeten om in gesprek te gaan over verschillende onderwerpen die henzelf en de wijk betreffen. Ook heeft een groep verontruste bewoners

‘Postcode 2526 is geen reden voor schaamte’

een initiatief opgezet. El Arrag vertelt daarover: ‘We hebben een aantal gesprekken gevoerd over de vraag: wat doe je als politie verkeerd dat er zulke heftige reacties komen en wat doet de burger verkeerd dat het zo loopt? We hielden elkaar een spiegel voor en vroegen ons af wat we kunnen doen om de volgende keer een crisis te vermijden. Dat heeft geresulteerd in het programma de *Culturele wasstraat*. Politicocollega’s krijgen informatie over de verschillende culturele achtergronden, maar reflecteren ook op hun eigen handelen. Als je denkt dat je hier alleen op boeven gaat jagen, dan ga je het niet redden. Zodra er in het Midden-Oosten iets gebeurt, als het daar bij wijze van spreken regent, dan voel je hier de druppels. Daar moet je gevoelig voor zijn.’

Een ander project is *Drempel weg*; dat houdt in dat de deur van de politie open is voor iedereen. Dat je op het politiebureau niet alleen je scooter weer kunt ophalen, maar ook uitleg kunt krijgen over hoe de politie werkt en hoe de processen lopen. Je kunt er ook in gesprek gaan met de wijkagent, een onderzoeker of een teamchef.

Trots

Mensen van verschillende organisaties vinden elkaar steeds opnieuw in de gemeenschappelijke belangen voor de wijk. ‘De samenwerking zit ook in de haarvaten’, zegt De Zwaan. ‘Bijvoorbeeld in het aanbod van activiteiten tijdens de vakanties of door met een groep jongeren de straat op te nemen. Het is belangrijk om de bewoners te laten zien dat de jeugd ook zijn steentje bijdraagt. Ik zou willen dat de wijk niet alleen gezien wordt als een toneel waar altijd alles maar uitgevochten wordt. Er gebeuren hier dagelijks tienduizend mooie dingen. Ik gun het de jeugd dat ze trots kunnen zijn op hun wijk en dat ze zich niet hoeven te schamen dat ze uit postcodegebied 2526 komen.’

JOLLY VAN DER VELDEN

David Renkema, nieuw gezicht van Protestantse Kerk Den Haag:

‘Haagse PVV-motie voor tegengaan bevolkingsgroei is een schending van de menselijke waardigheid’

David Renkema is sinds 21 september de nieuwe voorzitter van de Algemene Kerkenraad van de Protestantse Kerk Den Haag. Hij volgt Theo Hetteema op.

Over de toekomst van de kerk zegt Renkema (1956): ‘Het instituut kerk zoals dat nu is georganiseerd, is geen lang leven meer beschoren. Dat heeft vooral te maken met de vraag of we over vijf à tien jaar nog voldoende mensen hebben om de gemeenschappen te dragen. We moeten zoeken naar nieuwe vormen van kerk-zijn. Ik heb geen kant-en-klare oplossing paraat. Het is geen kwestie van het uitwerken van modellen of ideeën, maar het komt aan op samen zoeken, improviseren en vertrouwen.’

Desgevraagd reageert hij op de recente motie van de PVV-fractie in de Haagse gemeenteraad die de ‘enorme bevolkingsgroei van met name (kansloze) allochtonen moest tegengaan’. De

David Renkema (links) neemt de voorzittershamer over van Theo Hetteema.

motie werd door de VVD-fractie ondersteund en zorgde voor veel commotie. Renkema: ‘Van

de VVD-opstelling ben ik echt geschrokken. Het gaat hier om een schending van de

menselijke waardigheid. Ik denk dat de tijd voorbij is dat een kerkenraad na ampel beraad met een ronkende verklaring komt. Ik stel liever de vraag naar de herkomst van dit zondebokmechanisme. Ongetwijfeld zijn er ook mensen in onze kerk die er zo over denken. Dan moeten we laveren tussen begrip voor hun situatie en stellingname tegenover de ideeën. Ik zie meer heil in een bezinnende kerk dan in een roepende kerk.’

Renkema en zijn vrouw kregen twee meervoudig gehandicapte zonen die beiden op 8-jarige leeftijd zijn overleden. ‘Het verliezen van je kinderen is tragisch en keihard. Maar we hebben ook volop van hen genoten; het was een liefdevolle en intieme tijd. Tegelijkertijd hebben wij ervaren wat de kracht en de warmte van de kerkelijke gemeenschap, familie en vrienden kan zijn. In deze coronatijd mis je de basale uitwisseling met gemeentelieden, juist ook in de kleine dingen. In die sociale contacten ervaren we iets fundamenteels: de nabijheid van anderen, ook in schijnbaar achteloze gesprekken.’

GREET KAPPERS

INFO: DAVIDRENKEMA.NL

Voormalig Shell-topman over rouw op de werkvloer:

‘Als leidinggevende heb je ook een pastorale rol’

Medewerkers moeten persoonlijke aandacht krijgen van leidinggevendenden, zeker na het overlijden van een partner. Aan het woord is Rein Willems, oud-directeur van Shell Nederland.

De dood hoort bij het leven. Als iemand doodgaat is dat heel vervelend, vooral voor de naaste omgeving, maar het is een gegeven. Sommigen vinden me daar wat te koel en te nuchter in.’ Reinier (Rein) Willems (75) is voormalig directeur van Shell Nederland en gewezen lid van de Eerste Kamer namens het CDA. Premier Balkenende benoemde hem ooit tot ‘boegbeeld’ van de Nederlandse chemiesector en als lid van de Atlantische Commissie praat Willems mee over de trans-Atlantische veiligheid. Hij is voorzitter van Stek Den Haag en heeft de functie van voorzitter van de Duinzichtkerk inmiddels vervuld voor die van diaken.

‘Een goede leider snapt dat een mens geen robot is’

In zijn Scheveningse appartement met uitzicht op het Kurhaus en de Noordzee, maakt hij bepaald geen koele indruk. Nuchter is hij zonder twijfel – met een diploma chemische technologie uit Delft op zak krom hij van 25-jarige technicus tot directeur van Shell Nederland, na verschillende buitenlandse afdelingen van het bedrijf geleid te hebben. ‘Mijn moeder zei altijd: jij bent een geluksvogel, alles zit jou mee.’

Personeelshandboek

Tijdens zijn leidinggevende jaren bij Shell kreeg Rein Willems ook te maken met het overlijden van collega's en

Rein Willems: ‘Procesmanagers die alleen kijken of de processen goed verlopen, zijn naar mijn gevoel niet de beste leiders.’

met medewerkers die een dierbare verloren. ‘Ik zal je zeggen: er zullen in het personeelshandboek zeker regels staan: als je partner overlijdt, mag je zoveel dagen vrij nemen. Maar ik heb dat boek nooit echt helemaal gelezen. Primair is: hoe ga je als mensen met elkaar om? Als er zeven dagen voorstonden en iemand had tien dagen nodig? Dan neem je tien dagen, prima. En wanneer een personeelslid overleed, zorgde ik in ieder geval dat de

familie steun kreeg; ik ging naar de begrafenis, belde eens op naar de weduwe.

Voor mij als leidinggevende gold: ik ben geïnteresseerd in de mensen en sta achter hen. Dat bestaat voor mij uit aandacht geven op de werkvloer. Op het moment dat je ze alleen had, gewoon eens vragen hoe het thuis was. Laat ze er maar eens over praten. En dat deden ze vaak. Medewerkers zeiden nooit tegen mij: daar heb je niks

mee te maken. Ze voelden het als warmte: goh, er is iemand die geïnteresseerd is in mij, en niet alleen in de vraag of ik mijn targets haal.’

Sociaal dier

‘Procesmanagers die alleen kijken of de processen goed verlopen, zijn naar mijn gevoel niet de beste leiders. De beste leiders zijn zij die weten waar het over gaat en die hun mensen inhoudelijk meenemen van A naar B.

Die hebben ook begrip voor het feit dat een mens geen automaat is, geen robot. Het klinkt erg kerks, maar je hebt als leidinggevende ook een pastorale rol. Je merkt nu hoe mensen in elkaar zitten, met dat vele thuiswerken. Dat leidt tot grote problemen. De mens is een sociaal dier, die wil ook collega's spreken op kantoor.’

‘Dat vele thuiswerken geeft problemen’

Willems constateert dat de maatschappij erg prestatiegericht is geworden. ‘Ik denk dat men veel meer op jacht gegaan is naar: ik moet dat en dat bereiken in zo- en zoveel tijd. Misschien komt dat wel doordat de groei van de welvaart zo groot geweest is en dat het welvaartsdenken bij ons ingebakken is. Dat zijn we daardoor veel meer als een algemeen mantra gaan zien van hoe wij moeten leven. En bij de volgende generaties is dat als het ware een noodzakelijke voorwaarde geworden: zo moet het, je móet een carrière nastreven.

Ik heb niet het idee dat ik zelf altijd heel carrièrebewust geweest ben; ik ben in dat opzicht misschien zelfs een beetje onnozel geweest. Ik heb een keer van een Australische personeelsman gehoord: joh, jij bent te weinig ambitieus. Ik begon bij Shell als technisch ondersteuner van een fabriek die oplosmiddelen maakte. Toen was mijn beeld: misschien dat ik nog eens een keer manager word van een locatie. Als ik dat zou bereiken, zou dat geweldig zijn.’

MATTHIJS TERMEER

Henriëtte Middelhoven werd voor de tweede keer weduwe

‘Een mens kan kennelijk veel hebben’

‘Het is fijn wanneer iemand je een kaartje stuurt of even belt’

Voor mensen die een dierbare hebben verloren, zijn er in veel kerken rouwgroepen. Zo heeft de Kloosterkerk de jaarlijkse cursus ‘Rouw op je dak’. Deelnemster Henriëtte Middelhoven: ‘Ik was heel verdrietig, maar bedacht vrij snel dat ik niet de rest van mijn leven bij de pakken neer wil zitten.’

Vorig jaar augustus verloor Henriëtte Middelhoven (71) haar man nadat hij ruim zestien maanden ziek was geweest. Hij was nog maar 67 jaar. ‘Ik was erg verdrietig; we hadden het heel goed samen’, vertelt ze. ‘Wel heb ik vrij snel bedacht: ik wil niet de rest van mijn leven bij de pakken neerzitten, maar er nog iets van maken. Dat lukte natuurlijk niet elke

dag, maar ik wilde alles aanpakken wat me kon helpen.’ Vanuit die gedachte nam ze deel aan de cursus ‘Rouw op je dak’, die jaarlijks in de Kloosterkerk wordt gegeven en die ze regelmatig bij anderen had gepromoot.

‘Rouwen is een werkwoord: het kost veel energie’

‘We waren met een groepje van zes plus de predikant, en ook al kenden we elkaar vooraf amper, er was al snel een gevoel van vertrouwen. We kregen alle ruimte om ons verhaal te vertellen, en door de begeleiding werd het gestructureerd. Een rode draad in de cursus was het boek *Helpen bij verlies en verdriet* (2017) van psycholoog Manu Keirse; een aanrader voor ieder die met rouw en verlies te maken heeft.’

Voor Henriëtte was het de tweede keer dat ze haar levenspartner verloor. Haar eerste man overleed op zijn 51ste aan een hartstilstand; ze was toen 44 jaar en bleef met jonge kinderen achter. ‘Een mens kan kennelijk veel hebben,’ zegt ze nuchter, zonder ook maar een spoor van cynisme.

Schuldgevoelens

‘Ieder rouwt op zijn eigen manier, maar tegelijk herken je veel bij elkaar. Mensen in rouw hebben vaak last van schuldgevoelens: heb ik het wel goed gedaan; heb ik genoeg gezegd dat ik van hem of haar hield? Ook herkenbaar is een enorme lichamelijke vermoeidheid. Rouwen is een werkwoord, schrijft Manu Keirse, en dat is ook echt zo. Het kost veel energie. Ook ben je voor je gevoel heel egocentrisch bezig. De problemen van een ander; ze boeien je even niet. Je hebt daar een tijdlang geen ruimte voor, ook al gaat dat tegen je persoonlijkheid en gevoel in.’

Tijdens de cursus kwam de vraag aan bod of de

deelnemers steun hadden aan hun geloof. Dat bleek heel verschillend te zijn, evenals de gedachten over waar hun geliefden nu zijn. Henriëtte: ‘Al snel na het overlijden van mijn man kon ik blij worden van de gedachte dat het nu goed is met hem. Hij is nu niet meer zo vreselijk ziek. Hoe het is, waar hij is, dat weet ik niet. Niemand weet dat. Wel weet ik zeker dat hij bij God is en dat het dus goed is.’

Geen oplossingen

Henriëtte ging meteen de eerste zondag na de uitvaart weer naar de kerk. ‘Dat vond ik spannend, maar ik kwam echt in een warm bad.’ Ook daarna ervaaarde ze veel steun vanuit de kerk. ‘Het belangrijkste is dat mensen naar je luisteren, luisteren en nog eens luisteren. Er valt niets op te lossen. “Zou je niet eens dit; moet je niet eens dat...” Maar al die goedbedoelde adviezen helpen niet.’

‘Andermans problemen boeien je even niet’

Inmiddels is ze ruim een jaar verder. ‘Ik vond het erg moeilijk toen het precies een jaar geleden was. Ik had dat niet zo verwacht – het is uiteindelijk maar een datum – maar ik vond het verschrikkelijk: de laatste dagen voor zijn overlijden, de sterfdag, de dag van de uitvaart. Het overlijden van mijn eerste man was ook in augustus. Dat kwam allemaal weer naar boven en het ging door elkaar lopen, allemaal samengebond in die ene maand. Ik was blij toen het september werd; ik kreeg ineens weer wat lucht. Maar in zo'n zware periode is het heel fijn wanneer iemand je een kaartje stuurt of even belt. Het leven gaat verder, ook voor nabestaanden, maar even een berichtje doet heel erg goed.’

IRNA VAN DER WEKKE

Nieuwe kerk in hartje Transvaal

Enkele jaren geleden startte wijkgemeente De Drieklank (met de Kerk in Laak en Marcuskerk) een missionair initiatief, dat sinds september door de landelijke Protestantse Kerk ondersteund wordt en Hoopvol Transvaal heet. Een pioniersgroep onder leiding van Dick Groenendijk wil ‘echt onderdeel van de wijk worden’ en het ‘leven delen met de mensen die er wonen’. De missie van de groep is om ‘meer van Jezus zichtbaar, merkbaar en hoorbaar’ te maken. Hoe dat precies moet gebeuren is volgens de pioniers niet aan henzelf, maar aan God. Toch willen ze ‘niet richtingloos’ op pad gaan, maar zich inzetten voor een nieuwe christelijke gemeenschap ‘van en voor de wijk’, waar mensen ‘vrede en acceptatie zullen vinden’. Een gemeenschap die lijkt op de smeltkroes van culturen in Transvaal zelf. Groenendijk zoekt vrijwilligers voor het begeleiden van de kidsclub op zaterdagmiddag.

CONTACT:
D.GROENENDIJK@HOOPVOLTRANNSVAAL.NL
OF 06 280 870 89.

Tot twee keer toe een nabij-de-doodervaring:

'Ik probeerde te begrijpen wat er gebeurd was'

Op 19-jarige leeftijd kreeg Lida Uittenbogaard-Meijdam een ernstig ongeluk. De arts die ter plaatse kwam constateerde haar dood, maar eenmaal in het ziekenhuis bleek ze toch gered te kunnen worden. Pas na ruim 35 jaar vielen voor haar de puzzelstukjes op hun plaats: ze had een nabij-de-doodervaring meegemaakt.

Na het zware ongeluk op haar negentiende lag Lida tweeënhalve week in coma en ze hield er blijvend hersenletsel aan over. Lida is in een christelijk milieu opgegroeid, maar had dat losgelaten toen ze het huis uit ging. Ze vertelt: 'Toen ik weer bij bewustzijn kwam, besefte ik dat God "iets" moest zijn. Ik ervoer na die

'Het niet-begrijpen zette zich als een betonblok vast'

coma een verandering in mijn bewustzijn. Dat was het begin van een zoektocht naar de betekenis daarvan. Ik probeerde te begrijpen wat er met mij gebeurd was. Dat niet-begrijpen zette zich als een blok beton in de binnenkant van mijn bestaan vast.'

Operatie zonder verdoving

Dat 'blok beton' kwam in beweging toen Lida het boek *Eindeloos bewustzijn* (2007) van cardioloog Pim van Lommel over bijna-doodervaringen in handen kreeg: 'Ik wist meteen dat dit het was! Dat ik na dat ongeluk een nabij-de-doodervaring (NDE) heb gehad en dat die ervaring mij heeft veranderd. Na meer dan 35 jaar kon ik het "blok beton" een plaats geven.' Gebeurtenissen die tot dan toe verborgen waren gebleven kwamen boven. Laag voor laag peldde zij af.

Zo kwam zij erachter wat het voor haar moet hebben betekend dat zij als baby in het ziekenhuis zonder verdoving een maagoperatie onderging. Artsen dachten tot begin jaren tachtig namelijk dat baby's nog geen pijn konden voelen. Uiteindelijk begreep Lida dat die operatie als pasgeborene haar eerste nabij-de-doodervaring moet zijn geweest. Ze schreef van Lommel

haar verhaal, ook over het feit dat zij aan die twee NDE's geen beeld- of geluidsherinnering heeft. Hij reageerde met een vriendelijke brief. Later in een gesprek vertelde hij haar dat bij een baby de hersenen nog te weinig ontwikkeld zijn om beelden te vormen en dat de hersenbeschadiging die zij bij het ongeluk opliep, waarschijnlijk oorzaak was van het ontbreken van beelden of geluiden.

Maar hoe weet ze of deze twee ervaringen ook daadwerkelijk nabij-de-doodervaringen zijn geweest? Lida: 'Dat wist ik direct toen ik het boek van Pim van Lommel las. Puzzelstukjes vielen op hun plek. Het verklaart de verandering in mijn bewustzijn na het ongeluk. Ik vond materiële zaken veel minder belangrijk, wat voorheen wel anders was. Ik ben op zoek gegaan, las de Bijbel, bezocht verschillende kerken. Uiteindelijk kwam ik uit bij de twee grote geboden: "Heb God lief met heel je hart, met heel je ziel, met je hele verstand en met al je kracht en heb je

'Artsen dachten dat baby's geen pijn voelen'

naaste lief als jezelf." Dat is mijn ijkpunt geworden, waardoor mijn leven stabiliteit heeft gekregen. Sinds ongeveer zeven jaar luister ik elke dag naar Radio Maria [een katholiek radiostation dat 24 uur per dag uitzendt, red.], naar de mis van negen uur.'

Lichtervaring

Lida: 'Er zijn mensen die na een nabij-de-doodervaring niet graag terug willen komen in dit leven omdat het daar zo mooi was. Mij doet het heel goed om te beseffen dat ik die ervaring heb. Wat

Lida Uittenbogaard luistert elke dag naar Radio Maria.

FOTOGRAF: GREET KAPPERS

er gebeurde toen ik 19 was, was voor mij een lichtervaring. Dit in tegenstelling tot wat er gebeurde toen ik een baby was. Dat was een donkere ervaring. Sinds twaalf jaar ben ik aangesloten bij het Netwerk Nabij-de-doodervaringen (info: netwerknde.nl) en ik ben contactpersoon geworden voor Zuid-Holland. Vanuit het netwerk geven we het tijdschrift *Terugkeer naar levenslicht* uit. Daarin zijn meer ervaringsverhalen te lezen.'

GREET KAPPERS

Vers van de pers: het geheim van ElySION

In september 2020 verscheen op initiatief van NDE netwerken uit verschillende landen het boek *Het geheim van ElySION*, waarin dertig auteurs uit verschillende landen over de onbegrensde dimensies van het menselijk bewustzijn schrijven. Naast Van Lommel is neurochirurg Eben Alexander een van de auteurs. Van Alexander verscheen in 2012 het spraakmakende boek *Na dit leven (Proof of Heaven)*, waarin hij zijn eigen bijna-doodervaring na een hersenvliesontsteking beschrijft. Sinds deze ervaring is Alexander overtuigd van het voortbestaan na de dood.

MEER INFORMATIE: ELYSION.NU

Rituelen bij dood en rouw

Het geeft rust en ruimte om in een traditie te staan

Na eeuwen waarin de traditie het alleenrecht had bij onze omgang met dood en rouw, kwam er meer ruimte voor persoonlijke rouwrituelen. Maar die vrijheid gaf ook vervreemding. Is de tijd nu rijp voor kerken om een veelkleurig palet te bieden waaruit mensen kunnen putten?

In mijn geboortedorp hingen er vroeger nog weleens witte lakens voor de ramen. Dan wist je dat er in dat huis iemand overleden was. Met die witte lakens bij rouw ging het niet om de hitte, maar om de boze geesten die buiten gehouden moesten worden, ook al wist niemand dat meer. Maar ze

'Mensen vragen weer naar een 'gewone' uitvaart'

hadden ook nog een andere functie: die lakens vertelden aan de buurt en het dorp dat er rouw was. Rouw was immers geen particuliere aangelegenheid, maar onderdeel van het gemeenschapsleven met bijbehorende ongeschreven regels. Zo is het eeuwen gegaan. Plaatselijke of regionale gewoontes (kleding, gedrag, rituelen in een bepaalde periode) bepaalden de rouw. Of de nabestaande werkelijk na

Witte lakens of gordijnen voor de ramen, een oud-Nederlands rouwritueel.

een jaar en zes weken was 'uitgerouwd', was niet de vraag. Het was de gewoonte. Wat je er zelf van vond, was bijzaak, en het is nog maar de vraag of iemand zich deze vraag überhaupt stelde.

Schatkamer

In de jaren zestig en zeventig veranderde dat. De secularisatie betrof niet alleen de kerk, maar veel van wat het moest hebben van traditie en gewoonte. Rouw werd teruggebracht naar de persoonlijke sfeer. Dat bracht vrijheid,

maar ook vervreemding. Vrijheid omdat er ruimte kwam voor de individuele voorkeur, voor de borrel in plaats van het verfoede plakje cake, voor het eigen gevoel in plaats van de regels. Maar het gaf ook vervreemding: houvast ging verloren, oude rituelen die juist ruimte gaven voor individuele rouw werden vervangen door niets, of door nieuwe rituelen die alle aandacht voor zich opeisten.

En hoe is dat nu? Kunnen kerken erens op het speelveld tussen vrijheid en vervreemding nog of weer een rol

spelen? Niet om terug te keren naar het verleden, toen de traditie het alleenrecht had op onze wijze van omgang met de dood, maar wel door te wijzen op een 'schatkamer vol met vruchtbare en wijze tradities van omgaan met lijden en sterfelijkheid', zoals hoogleraar Zorgethiek Carlo Leget het beschrijft. Hij wijst op de oude traditie van de stervenskunst (*ars moriendi*) die naast alle aandacht voor de levenskunst een eigen rol zou kunnen spelen in onze omgang met de dood. Leget ziet kansen voor de kerk om te

helpen bouwen aan een nieuwe stervenskunst voor onze tijd.

In de kou

Juist het ontbreken van een gedeeld referentiekader bij de innerlijke voorbereiding op het levenseinde leidt ertoe dat veel mensen in de kou staan en zorgt voor een schrijnende armoede in geestelijke weerbaarheid. Nu de christelijke traditie geen monopolie meer heeft maar een van de spelers op de levenseindemarkt is geworden, zou ze verbinding kunnen zoeken met andere religieuze tradities, en met hen een veelkleurig palet kunnen bieden waaruit mensen kunnen putten. Taal, rituelen, gebruiken, verhalen die andere dimensies openen: dat is een kans die de kerken hebben om bij te dragen aan het omgaan met de dood.

En misschien is er al iets gaande. Een uitvaartondernemer vertelde me: 'De laatste tijd merk ik dat mensen weer vragen naar een "gewone" uitvaart zonder allerlei zelfverzonnen rituelen. Staan in een lange traditie geeft ook meer rust en dus ruimte aan het verdriet.'

Ik zie er de witte lakens niet door terugkeren, maar dat hoeft ook niet. De traditie, ook de christelijke, heeft genoeg te bieden van blijvende waarde.

RIENK LANOY

Rooms-Katholieke kerken

Parochie Maria Sterre der Zee. Info: rkdenhaag.nl
Centrum. Jacobus de Meerdere-kerk, Parkstr. 65a. Nederlands: zo. 10.15 u en 17 u
Schilderswijk. Marthakerk, Hoefkade 623. Za 19 u. Zo. 11.30 u.
Haagse Hout. Paschaliskerk, Wassenaarseweg 53. Zo. 11 u.
Bezuidenhout. OLV van Goede Raad, Bezuidenhoutseweg 153. Woe. 12.30 u.
Marlot. Onbevlekt Hart van Maria, Bloklandenplein 15. Za 17 u. Zo. 9.30 u.
Zeeheldenbuurt. Ignatiuskerk, Elandstr. 194. Zo. 11 u.
Regentessekwartier. Agneskerk, Beeklaan 188. Nederlands: za. 20 u. en zo. 10 u. Om de week Spaans of Nederlands.
Scheveningen. Antonius Abtkerk, Scheveningseweg 233. Di. 9 u. Zo. 10 u.
Parochie De Vier Evangelisten Info: rkparochiedevierevangelisten.nl
Valkenbos. Titus Brandsmakerk, Kamperfoeliestr. 279. Vrij. 10 u. Zo. 10:30 u.
Loosduinen. Kerk Maria van Eik & Duinen, Loosduinse Hoofdstr. 4. Di. 10 u. Za. 17 u. (even maanden). Zo. 10 u.
Waldeck/Kijkduin. Pastoor van Arskerker, Aaltje Noorderwierstr. 4. Do. 10 u. Vrij. 9 u. Za. 17 u. (oneven maanden). Zo. 10:30 u.
Leyenburg. Emmauskerk, Leyweg 930. Za. 13 u. Zo. 10 u.
Diverse Rooms-Katholieke kerken
Rijswijk. Bonifatiuskerk, van Vredenburgweg 69. Zo. 11 u. Kerk van Benedictus en Bernadette, Sir Winston Churchillaan 372. Zo. 9:30 u.
Deutsch. Badhuisweg 35a. Zo. 10:30 u. English. Bezuidenhoutseweg 157. Zo. 10 en 17:30 u. Français. Stoeplaan 4, Wassenaar. Zo. 17 u.

Kerken met vaste voorgangers

Anglican Church Ary van der Spuyweg 1. Zo. 8:30 u. Heilig Avondmaal. Zo. 10:30 u. Contemporary & Traditional (Holy Communion) Service, 4de zo. Anointing & Prayer for Healing. Zo. 17 u. Wellspring Service, 4de zo. Choral Evensong.
American Protestant Church Esther de Boer van Rijcklaan 1. 9:45 with praise band. 11:15 with organ and choir.
Oud-Katholieke Kerk Juffrouw Idastr. 7. Zo. 1/11,10 u. Allerzielen/ Allerheiligen, andere zondagen eucharistievieringen.
Exoduskerk Beresteinlaan 263. Zo. 10 u.
Vredeskerk Maartensdijklaan 126. Arabisch: za. 19 u. Nederlands: zo. 10:30 u.
Baptistengemeente Vier Heemskinderenstr. 91. Zo. 10 u.
Leger des Heils Ambachtsgaarde 198. Zo. 10:30 u. met muziekkorps.
Apostolisch Genootschap Loevesteinlaan 170. Zo. 9:30 u. met zang en muziek. apgen.nl.
Zevendedagsadventisten Robijnhorst 197. Za. 10 u. bijbelstudie, 11 u. dienst.
Quakers Stadhouderslaan 8. Zo 10:30 u. stille samenkomst.

Het maandblad bij u in de buurt?

Wilt u dat dit blad iedere maand in uw buurtwinkel of bibliotheek komt te liggen? Neem dan contact op: info@kerkdenhaag.nl of 06 123 130 53.

Kerken van de Protestantse Kerk Nederland (PKN)

Kerkgebouwen	Tijd	1 november	8 november	15 november	22 november	29 november
Lukaskerk Om en Bij 2.	10.15	ds Jannet van der Spek	ds Arie de Boer	Esther Israel	ds Christiaan Donner	naar Lutherse kerk
Duinzichtkerk V. Hogenhoucklaan 89	10.00	dr Ad van Nieuwpoort	naar Christus Triumfatorkerk	ds Casper van Dongen	dr Ad van Nieuwpoort	dr Ad van Nieuwpoort
Christus Triumfatorkerk Julia v. Stolberglaan 154	10.00	ds Jaap van den Akker	ds Ad van Nieuwpoort Dankdag	ds Karlijn Kwint	ds Jaap van den Akker	ds Jaap van den Akker, HA
Pax Christikerk Vlamburg 2	10.30	ds Peter Bakker	ds Peter Bakker, HA	ds Pieter van der Ende	ds Peter Bakker Eeuwigeheidszondag	ds Petra de Nooy
De Oase Van Meursstraat 1	10.00	ds Jantine Veenhof	kringviering	ds Theo Hetteema, HA	ds Rob van Essen	ds Bas Plaisier
Marcuskerk Jan Luykenlaan 90	10.00	ds Hanneke Ouwerkerk	ds Jantine Veenhof	ds Evert Westrik	ds Jantine Veenhof	ds Jantine Veenhof
Bergkerk Daal & Bergselaan 50 A	10.00	ds Axel Wicke	ds Casper van Dongen Dankdag	ds Olivier Elseman	ds Axel Wicke	Sity Smedinga
Maranathakerk 2e Sweelincstr.156	10.30	ds Martine Nijveld, S&T	Mark van der Laan	ds Erika van Gernerden	ds Martine Nijveld	ds Axel Wicke
Noorderkerk Schuijstr. 9-11	10.00	ds Nel van Dorp	ds Anneke Berkheij	ds Jaap van den Akker	ds Geertje Zomer	ds Greet van 't Slot
Bosbeskapel Bosbesstr. 5	10.00	ds Martin Koster	ds Marjolein den Dulk	ds Jan Eikelboom	ds Henk van Laren	ds Martin Koster
Abdijkerk Willem III-str. 40	10.00	ds Wietske Verkuyl, ds Michiel Aten	ds Michiel Aten	ds Wietske Verkuyl	ds Martin Koster	ds Wietske Verkuyl, S&T
Houthaghe Toon Dupuisstr. 10	10.00	J. Veldboom	ds Hans Mast	ds Fokke Fennema	ds Marjolein den Dulk	ds Sibren Smits
Shalomkerk Vrederustlaan 96	10.00	ds David Schiethart	Renske Slot-de Haan	ds Chris Schreuder	ds Heleen Joziase	ds David Schiethart, S&T
Bethelkerk Scheveningen J. Kokstr.173	10.00 17.00	ds Jan Maasland	ds Gerco Lock Dienst aan Zee	ds Gerco Lock	ds Gerco Lock	ds Gerco Lock, HA
Oude Kerk Keizerstr. 8	10.30 17.00	ds F. Wijnhorst	ds Barend Weegink Dienst aan Zee	ds P. Stam	ds Barend Weegink	ds Frederik van Harten
Nieuwe Badkapel Nieuwe Parklaan 90	10.00	ds Charlotte van der Leest	ds Charlotte van der Leest	ds R. Roelofse	ds Charlotte van der Leest	prof Maarten Wisse
Pr. Julianakerk Tesselsestr. 6	10.00	ds P. Stam	Dr M. Visser, 2.0 dienst	ds Frederik van Harten	ds D. Thijs	ds A. van der Plas
De Toevlucht Laan v. Hoorwijk 140	10.00	Petra Vossegat-de Bruin	ds Attie Minnema	ds Attie Minnema	ds Attie Minnema S&T	ds P. Schelling
De Leidraad Harriët Freezerhof 28	09.30	*	ds Adrie Sterrenburg	ds les de Jong	ds Maarten Hameete	ds Jan van Westenberg
Bethlehemkerk Laan v. Meerdervoort 627	10.00 16.30	ds Bert Karel Foppen: 4/11 14.30, 19.30 Dankdag ds J. van Rumpt	ds L. Wullschleger ds J. Olie	ds Bert Karel Foppen ds Joz. de Koeijer	ds Bert Karel Foppen dr W. Moehn	ds J. van der Meijden ds Bert Karel Foppen
Houtrustkerk Beeklaan 535	10.30	ds Karl van Klaveren	ds Willem van der Meiden	ds Wout Huizing	ds Karl van Klaveren	ds Engelen Hulsman
Kloosterkerk Lange Voorhout 2	10.00	ds Rienk Lanooy	ds Marja Flipse	ds Rienk Lanooy	ds Alex van Ligten	10.30, ds Pieter Lootsma cantate
Ev. Lutherse Gem. Lutherse Burgwal 9	10.15	ds Hanneke Allewijn	ds Jannet van der Spek doopdienst	ds Wilna Steenbergen	ds Jannet van der Spek	ds Jannet van der Spek
Église Wallonne Noordeinde 25	10.30	pasteur Hartman Out, NL	pasteur Hartman Out Sainte-Cène	pasteur Karel Blei	pasteur Hartman Out	pasteur Liesbeth van Hiltten-Matthijsen
Koningkerk Br. Ingenhoeslaan 4 Voorburg	10.00	ds H. Smit	X	ds Els van der Wolf-Kox	X	X

Overige kerken

Kerkgebouwen	Tijd	1 nov.	8 nov.	15 nov.	22 nov.	29 nov.
Deutsche Ev. Gem. Bleijenburg 5	10.30	Pfr Thomas Vesterling	Pfr Thomas Vesterling	Pfrin Margit Gill	Pfr Thomas Vesterling	Pfr Thomas Vesterling
Doopsgezinde Gem. Paleisstr. 8	10.30	ds Marijn Vermet	ds Marijn Vermet	ds Margreet Eberwijn	ds Nelleke Kan	ds Marijn Vermet
Ev. Broedergem. Hernutters Chasséstr. 1	10.00	zr Christine Welschen	J. Welschen, 14u hindostaanse dienst	zr Christine Welschen	*	zr Christine Welschen
Haagse Dominicus Th. Swenckestr. 30	10.30	Thema: Herinnering, Henk Baars	X	Thema: essentie van Piet Mondriaan, Paul van der Harst	X	X
Indon. Ned. Chr. Kerk, Marcuskerk Jan Luijkenlaan 92	14.00	ds Stanley Tjahjadi	ds Johannes Linandi	ds Bas Plaisier	ds Stanley Tjahjadi	ds Surya Harefa
Kruispuntkerk Hofzichtlaan 115	11.00	ds Rob van Essen, eucharistie	X	ds Jan Groenleer, eucharistie	X	ds Joop Zuur, vergevingsdienst
Remonstrantse kerk Laan v. Meerdervoort 955	10.30	ds Antje van der Hoek	ds Reinhold Philipp	ds Johan Goud	ds Reinhold Philipp	ds Carolien Gutteling-Sieverink
Geref. Kerk Vrijgemaakt Duinkerstr. 1	10.00	ds Jasper Klapwijk, idem 4/11: 19.30	ds Bas Noort	ds Jasper Klapwijk	ds Arnout Francke	ds Hans van 't Hoff
Haga Leyweg 275	10.00	pastor Willy Hoogendoorn	X	ds Yvonne Schoonhoven	X	X
HMC Westeinde Lijnbaan 32	10.00	pastor Conny Hofschreuder	pastor Willy Hoogendoorn	pastor Bertus Wessel	ds Irene Visser	pastor Elma Beerends
HMC Antoniushove Banninglaan 1 Leidschendam	10.30	ds Irene Visser	X	pastor Conny Hofschreuder	X	pastor Bertus Wessel
Franciscuskerk N. Broeckhuijsenstr. 23	10.30	Pastor Henk Verbaarschot	Pastor Sjeff Smit	ds Joop Zuur	pastor Bernadette Janssens	ds Mineke Kroes
Clarakapel Vijgenstr. 43	10.30	pastor Engel Leune	pastor Tomas van Driel	pastor Mieke Speckens	pastor Nanda de Hoop	pastor Mieke Speckens

Symbolen: ♪ met cantorij, muziek etc; X geen dienst; * zie website van de kerk; ☞ voorganger met preekconsent; ✕ kerkelijk werker; ✕ proponent (ds i.o.); ☞ missionair pionier

advertenties

want met afscheid begint herinnering

Voor een waardevol afscheid met zorg en respect afgestemd op ieders persoonlijke wensen.

Veenweg 14, Nootdorp
Damlaan 64, Leidschendam
Ina Boudier-Bakkerstraat 5, Delft
De Sillestraat 182, Den Haag

070-3202040 - www.vdhuz.nl - 015-3101643

VERZORGD, CORRECT, STIJLVOL

Engelen & Spoor Uitvaartverzorging richt zich op het verzorgen van uitvaarten in Den Haag en omstreken. Wij hebben jarenlange ervaring in traditionele, religieuze en eigentijdse uitvaarten en staan garant voor een verzorgde, correcte en stijlvolle uitvoering van de uitvaart.

U KUNT ONS 24 UUR PER DAG, 7 DAGEN PER WEEK BEREIKEN: (070) 350 70 00
INFO@ENGELIENENSPOR.NL - WWW.ENGELIENENSPOR.NL

HET CLINGENDAELHUYSEN - BENOORDENHOUTSEWEG 279 - 2596 BJ DEN HAAG

Firma A. H. Kerkhof & Zn
Uitvaartzorg sinds 1892

Dienstverlening op maat door uitvoering van:
• levensbeschouwings- en geloofsgebruiken en individuele wensen

Uitvaartcentra naar uw keuze met ons advies, bijvoorbeeld:
• Ad Patres Frederik Hendriklaan 7 's-Gravenhage (Statenkwartier)
• diverse andere uitvaartcentra in 's-Gravenhage en omstreken
• bij begraafplaats of crematorium

Thuisopbaring volgens uw wensen met de juiste zorg en middelen

Groot Hertoginnelaan 227
2517 ET 's-Gravenhage
firma@kerkhof-uitvaartzorg.nl **070 345 16 76**
www.kerkhof-uitvaartzorg.nl

Zorgvuldige aandacht en professionaliteit, al vier generaties een familietraditie

AGENDA NOVEMBER

Op kerkinderhaag.nl staat actuele informatie over activiteiten die online of in levenden lijve bijgewoond kunnen worden. Ga naar kerkinderhaag.nl/activiteiten voor een overzicht van alle activiteiten per dag.

Herdenking

Viering waarin overledenen herdacht worden. Met het requiem van Fauré door het Archipel Ensemble. Opgave verplicht o.v.v. naam en bezoekersaantal: pastoorvanars@p4ev.nl.
Zo. 1. 15 u. ■ Pastoor van Arskerker

Requiem van Fauré

Stilstaan bij overledenen met het requiem van Fauré door het Residentie Kamerkoor. Mogelijkheid om een kaarsje te branden. Kaarten bij bachensembles.nl.
Zo. 1. 14 u. ■ Kloosterkerk

Kaarsje

Avondgebed. Stil staan bij overledenen, kaarsje branden. Org. De Zinnen.
Ma. 2. 18:45 u. ■ Chr. Triumfatorkerk

advertentie

De **Duinzichtkerk** in Den Haag is op zoek naar een **kerkelijk werker** voor 20 uur per week ter ondersteuning van de predikant en ouderlingen voor het ouderenpastoraat.
Reacties: uiterlijk 30 oktober 2020
Meer informatie: www.duinzichtkerk.nl

Welkom terug

Welkom, welkom terug. De rooms-katholieke parochie De Vier Evangelisten doet weer mee met *Kerk in Den Haag*. Wij zijn erg blij met die stap. Een paar jaar geleden besloten de twee RK parochies af te haken. Achtereenvolgens zijn beide teruggekeerd: eerst Maria Sterre der Zee, nu De Vier Evangelisten. Met

nog meer recht kan *Kerk in Den Haag* dat zijn wat het wil: een platform, op papier en digitaal, over het kerkelijk, religieus en spiritueel leven in en om Den Haag.

JAN SCHINKELSHOEK, voorzitter uitgeversberaad *Kerk in Den Haag*

Het pastoraal team van parochie De Vier Evangelisten. Pastoor Kees Dernee, diaken Jos van Adrichem, pater Clemens Hayon, diaken Paul Kuhlmann en pastoraal werker Duncan Wielzen.

PERSONALIUM

Reinhard van Elderen

Reinhard van Elderen is de nieuwe predikant in de protestantse wijkgemeente Nootdorp. Hij gaat voor in de Dorpskerk en De Toevlucht (Ypenburg). Van Elderen stond vanaf 1998 op de kansel in de gemeentes Eemdijk en Bunschoten-Spakenburg. In 1992 promoveerde hij met een onderzoek naar de visie van Engelse protestanten (1547-1670) op de bekering van joden en de toekomst van Israël. Vanuit de Charismatische Werkgemeenschap Nederland en landelijke protestantse kerk, verzorgt hij bijscholing voor kerkelijk werkers over charismatische spiritualiteit. Hij is redacteur bij *Inspirare*, een tijdschrift over charismatische en evangelische theologie.

OPROEP

Kerststallen Stadsklooster zoeken onderdak

Twintig jaar was het Stadsklooster tijdens de kersttijd een herberg waar Hagenaars en bezoekers uit het hele land 'kerstgroepen' uit de wijde wereld konden bewonderen. Dit jaar zijn ze voor de laatste keer te bewonderen in het Stadsklooster. De twee overgebleven broeders zoeken een nieuw thuis voor de 'duizend-en-één kerststallen'. Musea uit het Westland, Leiden en Maastricht tonen interesse, maar wellicht kunnen de kerstgroepen in Den Haag blijven. Belangstellenden, kerken of andere organisaties kunnen contact opnemen met broeder Frans. Liefst per mail: franswils@hotmail.com.

Broeder Frans Wils

COLOFON

KERK IN DEN HAAG MAANDBLAD
WWW.KERKINDERHAAG.NL WEBSITE

November 2020, jaargang 23, nr. 230

Uitgave van de Protestantse Kerk te 's-Gravenhage, de Evangelisch-Lutherse Gemeente Den Haag, de Gereformeerde Kerk van 's-Gravenhage Oost en de Rooms-Katholieke parochies Maria Sterre der Zee en De Vier Evangelisten.

Contact: redactie@kerkinderhaag.nl.
Tel. 06 123 130 53
hoofredactie@kerkinderhaag.nl
Tel. 06 4626 69 64
Parkstraat 32, 2514 JK Den Haag

Redactie: Greet Kappers (hoofredacteur), Irna van der Wekke (tekstredactie), Robert Reijns (eindredacteur), Henk Baars, Henriëtte Boerma, Rob van Essen, Hans Hemmes, Rienk Lanoo, Tom Mikkers, Jan van der Wolf.

Medewerkers: Pieter van Schouwenburg (vormgeving).

Druk: Opmeer Drukkerij bv
Website: ISI Media, isimedia.nl

Advertenties:
kerkinderhaag.nl/adverteren
adverteren@kerkinderhaag.nl
06 123 130 53 (Robert Reijns)

Los postabonnement:
€ 22,50 per kalenderjaar (10 nummers).
Opgave: info@kerkinderhaag.nl
Giften: IBAN NL35 INGB 0007 7749 10

Allerzielenliturgie streelt de zintuigen

Rouwrituelen zijn van belang voor de verwerking van de dood van een dierbare. Ze bieden rouwendem troost en houvast. Katholieken ervaren de liturgie van Allerzielen als helend en heilzaam, of zoals een deelnemster het eens verwoordde: 'als balsem voor de ziel'.

De Allerzielenviering brengt het belang van zintuiglijkheid in de liturgie aan het licht. De zintuiglijke dimensie geeft betekenis aan het herdenken van de overledenen. Dat laatste krijgt diepe betekenis wanneer de herinnering aan de overledene tastbaar en zichtbaar wordt gemaakt door fysieke tekenen. Het licht van de kaarsen, ontstoken aan de paaskaars. Het brandend licht *zie* je niet alleen; je kunt de warmte ervan ook *voelen*. Het noemen van de namen van de overledenen; je kunt het *horen*. Het bewieroken van de gedachteniskruisjes op of voor het altaar; je *ruikt* de brandende wierook.

Warme gloed

In de Allerzielenviering worden alle overledenen herdacht, maar in het bijzonder diegenen die in het voorbije jaar zijn overleden. Hun nabestaanden worden uitgenodigd voor de viering. Voor iedere overledene wordt een gedachteniskruisje gemaakt, voorzien van de namen, geboortedatum en datum van overlijden. Tijdens de viering zegent de voorganger deze kruisjes met wijwater. Het water herinnert

aan de doop en staat symbool voor het nieuwe leven van de overledenen. Dat viert wij in dankbare herinnering, ondanks de pijn en het gemis vanwege het verlies. Linda woonde de Allerzielenviering van 2019 bij en vertelde na afloop: 'Toen er voor mijn moeder een lichtje werd aangestoken en ik haar kruisje mocht meenemen naar de gedachteniskapel, voelde ik een warme gloed vanbinnen. Het voelde aan alsof mama vanuit de hemel meekeek en goedkeurend naar mij glimlachte. Dat heeft mij veel troost en kracht gegeven.'

'Het voelde of ze meekeek vanuit de hemel'

Liederen en gebeden geven woorden aan gevoelens van onmacht en zijn daarom ook voor velen troostend. Dat gebeurt bijvoorbeeld na het noemen van de namen van de overledenen bij het zingen van het lied 'Heer, herinner U de namen'. En bij het bidden van de voorbede met de woorden van het lied 'Groter dan ons hart'. Het bidden van het refrein als acclamatie impliceert voor veel nabestaanden de erkenning gezien en gehoord te worden. Dat werkt helend.

Omdat Gij het zijt, groter dan ons hart, die mij hebt gezien, eer ik werd geboren.

DUNCAN WIELZEN, pastoraal werker van de rooms-katholieke parochie De Vier Evangelisten.

MET ANDERE OGEN

Vincent van Gogh

In één dag schilderde Vincent van Gogh dit stilleven met de opengeslagen Statenbijbel. Het kleurgebruik is somber; blijkbaar had hij niet zijn beste dag. De bijbel is van zijn net overleden vader. De uitgedoofde kaars, symbool van vergankelijkheid, duidt daar ook op. Een beetje dwars op de bijbel ligt een stukgelezen boekje. Het is de roman *La joie de vivre (Levensvreugde)* van Émile Zola. Dit boek komt ook voor in een ander stilleven van Van Gogh (*Vaas met oleanders en boeken*). Was deze 'bijbel' van het moderne leven zijn lievelingsroman?

De letters in deze bijbel worden weergegeven met grijsachtige vlakken. Omdat de schilder boven de rechterbladzijde 'ISAIE' en halverwege de rechterkolom van diezelfde bladzijde 'LIII' heeft weergegeven, weten we dat de bijbel openligt bij Jesaja 53, waarin het gaat over de lijdende knecht van de Heer.

De combinatie van de Bijbel en deze Franse roman intrigeert. Wat laat dit zien? Er wordt wel gezegd dat dit schilderij staat voor de gespannen relatie van Vincent met zijn vader, die een hekel had aan het levensgevoel dat sprak uit Franse romans. Wilde Vincent in dit werk afrekenen met het gedachtegoed van zijn vader, die predikant was? Dan toont het stilleven de verschillende levensvisies van vader en zoon.

Of is er juist een verband? In *La joie de vivre* wordt beschreven hoe een Normandische familie ten onder gaat. Maar bij de hoofdpersoon, het weesmeisje Pauline, gaan levensvreugde en offerende liefde hand in hand. Heeft Van Gogh een overeenkomst gezien tussen de roman van Zola en Jesaja 53?

Op het eerste gezicht is dit stilleven een rustig tafereel: twee boeken en een uitgedoofde kaars op een tafel. Opgenschijnlijk gebeurt er niet veel. Maar wie met andere ogen kijkt, stuit op een spannende vraag: verbeeldt het afstand tussen vader en zoon of juist verwantschap? Of wellicht alle twee tegelijk? Gaan zelfopoffering en levensvreugde samen of sluiten ze elkaar uit? Het is maar hoe je het wilt bekijken.

JAN VAN DER WOLF

Vincent van Gogh (1853-1890), *Stilleven met bijbel* (Nuenen, oktober 1885). Olieverf op doek, 66 bij 79 cm. Amsterdam: Van Gogh Museum.

Troubadour

TROUBADOUR MARTIJN BREEMAN. OPNAMEN EN AGENDA OPTREDENS: KERKINDENHAAG.NL

De Rechten van het Kind (20 november)

Mijn nichtje wilde ernstig met me praten, het ging haar om de rechten van het kind; die toonden volgens haar nog wat hiaten. Ze had een lijstje voor mij uitgeprint.

Zo miste ze het recht op mooie kleren en vetorecht wanneer er wordt gekookt. Het recht om voor 't klimaat te demonstreren en zwijgrecht als ze iets had uitgespookt.

Het recht op veilig spelen in de straten en op een leuke, huiswerkvrije school. Het recht op in de les te mogen praten en een ontmoeting met haar popidool.

Ze kwam na het gesprek nog vele malen, en telkens werd er weer een recht geëist. Ik zal ze hier niet allemaal herhalen; het is zo onderhand een lange lijst.

Ik zei ermee naar de VN te stappen, maar dat ik van het aantal wakker lig. Ze stelde voor de oude maar te schrappen. Ze zei: die rechten spreken al voor zich.

Win een kaartje voor Sacred Songs

KDH-lezers maken kans op 3x2 vrijkaarten voor de voorstelling 'Women's Voices' van het Festival Sacred Songs. Het jaarlijks terugkerende festival brengt de muzikale rijkdom van religieuze en levensbeschouwelijke tradities aan de man met muziek, poëzie en rituelen. In 'Women's Voices' brengen vrouwen spirituele verhalen en muziek tot leven met zang, dans, *spoken word* en filosofische beschouwingen. Centraal staan vrouwelijke vrijdenkers, vernieuwers en verbinders. Het koor Wishful Singing vertolkt een repertoire van de middeleeuwse vrouwen Kassia (810-867) en Hildegard von Bingen (1207-1291), en van hedendaagse componisten als Kate Moore en Mathilde Wantenaar. Hun zang wordt afgewisseld met persoonlijke reflecties van woordkunstenaar Siela

Ardjosemito-Jethoe en filosofische beschouwingen van Stine Jensen. Twee danseressen van Kalpanarts zetten het gezongen en gesproken woord met bewegingstaal kracht bij. Sacred Songs is een initiatief van het Zuiderstrandtheater en stichting Culture Connection.

Vrijkaarten

Een entreekaartje kost € 25. Onder de KDH-lezers worden drie vrijkaarten voor twee personen verloot. Interesse? Opgave via redactie@kerkinderhaag.nl. Zo. 29 nov. 16 en 19:30 uur: de tijd s.v.p. vooraf boeken via sacredsongs.nl. Nieuwe Kerk.

Nieuwe feiten over 'Nederlands-Indië'

De Nederlandse bemoeienis met Nederlands-Indië houdt de gemoederen nog steeds bezig. De herinneringen zijn gemengd. Nieuwe onderzoeken, onder andere van het NIOD, leveren steeds weer nieuwe feiten op. Oud-journalist (*Trouw*), historicus en publicist Piet Hagen is een kenner van het verleden van Indonesië, en van de verhoudingen tussen Nederland en zijn voormalige kolonie. Hij houdt een voordracht over drie aspecten die opnieuw actueel zijn: het militaire geweld als basis van het koloniale systeem, de verhouding tussen kolonialisme, christendom en islam, en de kritiek op het kolonialisme in vroeger eeuwen, onder andere van Multatuli, schrijver van *Max Havelaar*. Inleiding en gesprek met het publiek.

WOE. 25 NOV. 20-22 U. € 5. RESERVEREN: VIA INFO@MARANATHAKERKINDENHAAG.NL OF 06 414 528 29 (SMS).

Preek van de Leek op het beeldscherm

De Kloosterkerk zendt op YouTube live een 'Preek van de Leek' uit. Ditmaal klimt Martine Gosselink op de kansel. Zij is sinds begin dit jaar directeur van het Mauritshuis. In haar preek gaat ze in op barmhartigheid. Ze verbindt dit begrip met een bijbelverhaal, haar ervaringen in de museale wereld en met kennis van het koloniale verleden. De uitzending is te volgen op het YouTube-kanaal van Stichting Kloosterkerk Den Haag. Het is de eerste preek van een serie. Zo. 22 nov. 17 u.

Katholieken naar de zijlijn in de Republiek

Direct na het uitbreken van de Tachtigjarige Oorlog in de zestiende eeuw werden de katholieke inwoners van de Republiek naar de zijlijn van de samenleving gedirigeerd. De historicus Carolina Lenarduzzi (Universiteit Leiden) heeft onderzocht hoe deze minderheid toch op inventieve wijze haar geloof en cultuur levend hield, zowel in de privésfeer als in het publieke domein. Voordracht en gesprek.

WOE. 11 NOV. 14:30-16:30 U. RESERVEREN: INFO@MARANATHAKERKINDENHAAG.NL OF 06 414 528 29 (SMS).

IN-DRUK

Op vakantie in Schotland zag ik op een berg een gebouw dat mijn verbeelding prikkelde. Stond daar niet het Romeinse Colosseum? In 1897 wilde ene McCaig in Oban een museum neerzetten waar je niet omheen kon. Maar de onderneming ging failliet. McCaig's Folly, een kolossale 'dwaasheid', zo heten onnutte bouwsels in het Engels. Jezus waar schuwde ooit dat je wel de kosten moet berekenen voor je aan de bouw van een toren zet. Dat klinkt alleszins redelijk, maar hoe redelijk is geloven eigenlijk? 'Als ik de consequenties had gekend, weet ik niet of ik mij had laten dopen', zei het meisje met een drugsverleden. En neem Abraham, die de 'vader van de gelovigen' wordt genoemd. Hij hoorde een Stem en ging op weg, zonder te weten waar hij komen zou. Hij gehoorzaamde niet 'om in de hemel te komen' of om gelukkig te worden. Ja, er was een land, achter de horizon. Maar informatie daarover ontbrak.

De toren van Babel, onvoltooid en geen succes. 'Groeiën', dat doet het graan, maar het onkruid ook. Niet alles wat groot groeit, is een teken dat Gods zegen erop rust. Gemeentegroei, geluk, blijdschap, voorspoed, innerlijke vrede: claim Gods beloften! Maar Jezus wijst aspirant-volgers op het kostenplaatje: loslaten van zekerheden, vervolgd worden, treuren. En desondanks zijn er die het met Hem wagen. 'Jij spreekt woorden van leven', zeggen ze. Ze

NIETS DAN GOEDS

menen het, maar intern hebben ze het niet altijd gezellig. 'Wie is de meeste?' 'Waarom hij en niet ik?' Waar geloof beleden wordt, blijven ruïnes van goede bedoelingen achter. Lach die McCaig maar niet uit, want ook in ons leven

blijft er veel onafgemaakt. Soms zitten mensen verslagen bij de brokstukken. Ze hadden het goed bedoeld, zouden het anders gaan doen dan hun ouders. Het lukte niet om je partner vast te houden, een kind wilde niet deugen. Het

oordeel over anderen keert als een boemerang naar jezelf terug. Wie zonder ruïnes meent te zijn, mag zijn vinger opsteken.

Zelf ben ik bemoedigd door iemand die over 'de genade van het nulpunt' sprak. Een werkelijk nieuw begin is daár mogelijk waar we niet langer energie in onze 'ruïnes' stoppen. Deze coronatijd is op allerlei manieren rampzalig: voor eenzamen, voor middenstanders, artiesten en kunstenaars. En toch... sommigen waagden het om het roer compleet om te gooien. Een hoteleigenaar biedt leefruimte aan daklozen, een zangeres neemt haar oude beroep in de zorg weer op, kerkeuren gaan open voor stilte en het branden van een kaarsje.

Het ultieme symbool van ondergang en mislukking is het kruis van Jezus. Einde verhaal, zou je zeggen. Toch is daar niet alles mee gezegd. O ja, een 'dwaas' symbool wordt het genoemd. Is het dwaas, zoals Paulus schreef, dat de liefde nooit zal vergaan? Vanuit dat geloof schrijven mensen, met vallen en opstaan, verder aan Jezus' verhaal. Deze maand worden in veel kerken de namen van de overledenen genoemd. We rouwen om afgebroken levens, weten van schuld en tekort. We zijn nergens meer. Maar onze enige troost is dat de Eeuwige niets dan goeds van ons weet.

ROB VAN ESSEN

